

De ware aard van *féin*:

Een onderzoek naar 'zelf' in de Milaan glossen

Sanne Jongeleen
3765105
02-07-2014

Onder begeleiding van: Peter Schrijver
BA Keltische Talen & Cultuur
Universiteit Utrecht

Plagiaatverklaring

Ik beloof plechtig en oprecht geen plagiaat te hebben gepleegd ten behoeve van dit onderzoek en dit onderzoeksverslag. Alle ideeën die niet oorspronkelijk de mijne zijn, zijn voorzien van een bronvermelding en ik claim op geen enkele plaats ideeën als de mijne die dat niet zijn.

Dit verslag is het resultaat van mijn eigen (*fadéin*) harde werk, niet van dat van een ander.

Inhoud

Het vraagstuk van <i>féin</i>	4
Probleemstelling en hypothese	8
Theoretische achtergrond.....	9
Methode	11
Het onderzoek	15
Een overzicht.....	15
Contrastieve betekenis bepalen	16
Direct contrastieve glossen.....	16
Glossen in de Latijnse context	18
Overzicht per categorie	28
Gemarkeerd/ongemarkeerd contrast	28
Conclusie.....	30
Bronnen.....	32
Afkortingen	32

Het vraagstuk van *féin*

Wie de DIL¹ naslaat op de betekenissen van *féin*, *fadéin*, *céin* en *cadéin* of een van de andere Oud Ierse vormen van ‘zelf’, komt erachter dat deze vormen verondersteld worden eenzelfde betekenis te delen. De DIL verwijst vanaf *féin* door naar *fadéin* en daar worden de verschillende vormen uitgesplitst in persoon, geslacht en getal. Er wordt kort gesproken over een verschil in klemtoon in de verschillende vormen en het vroege verlies van *fadisin* (3sg f en 2pl) en *fanisin* (1pl). Vervolgens gaat de DIL over tot het geven van de betekenis: ‘zelf’ na een persoonlijk voornaamwoord of zelfstandig naamwoord, ‘eigen’ na een bezittelijk voornaamwoord. Tussen de onderling verschillende vormen voor dezelfde persoon van hetzelfde geslacht en getal wordt verder geen semantisch onderscheid gemaakt.

Strachan² en Thurneysen³ geven in hun grammatica’s van *féin* een tabel met alle vormen, maar maken daarbij in tegenstelling tot de DIL duidelijk onderscheid tussen de varianten. Ze onderscheiden de vormen van *féin* met en zonder *-d-* en het valt op dat voor iedere vorm met *-d-* een vorm zonder dat deel bestaat en zo een dubbel paradigma vormt. Geen van beiden geeft echter een verklaring voor de reden van het onderscheid of wat het onderscheid mogelijk kan betekenen. Wel oppert Thurneysen dat het verschil *f-* of *c-* woordinitieel een dialectverschil zou kunnen zijn. De vormen met *c-* komen echter niet voor in het corpus dat ik ga onderzoeken, dus zal de focus liggen op de vormen met *f-*.

Sg.	1.	<i>féin</i>	<i>fadéin</i>	<i>céin</i>	<i>cadéin</i>
	2.	<i>féin</i>	<i>fadéin</i>		
	3.m. n.	<i>féin, fessin</i>	<i>fadéne</i>		
	f.	<i>feisine, féisne</i>	<i>fadisin</i>	<i>cesin</i>	<i>cadésin</i>
		<i>féissin</i>			
Pl.	1.	<i>fesine</i>	<i>fanisin</i>		<i>canisin</i>
	2.	<i>féisne, fésin</i>	<i>fadéisne,</i> <i>fadisin</i>		
	3.	<i>féssine, féisne</i>	<i>fadéisne</i>		<i>ca-desne</i>
		<i>feissin</i>	<i>fadésne</i> <i>fadesin</i>		<i>cadésin</i>

Tabel 1: Een overzicht van de vormen van *féin* uit GOI §485

Pedersen⁴ neemt *féin* als eerste onder de loep. Hij veronderstelt een opbouw van de vormen van *féin* uit een vorm van het werkwoord ‘zijn’, gevolgd door een persoonlijk voornaamwoord als predicaat, gevolgd door een demonstratief als subject. De vormen beginnend in *c-* voert hij terug op een reductie van *cia*, *cid* ‘hoewel’. De etymologische vormen van de 3sg m worden dan: *fad-e-sin*, *f-e-ssin*, *f-e-in*, *cad-e-ssin*, *c-e-sin*. Hij geeft echter geen verdere verklaring voor de verschillende vormen van ‘zijn’ die gebruikt worden (*fad-/f-* en *cad-/c-*).

¹ E.G. Quin (ed.), *Dictionary of the Irish language* (Dublin 1983).

² J. Strachan, *Old-Irish Paradigms: and selections from the Old-Irish glosses* (Dublin 1949) 33.

³ R. Thurneysen, *A Grammar of Old Irish* (Dublin 1946) 306-7.

⁴ H. Pedersen, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen II* (Göttingen 1913) 153.

Greene⁵ verwerpt deze theorie, omdat *-sin* volgens hem niet kan volgen op persoonlijk voornaamwoorden in het Oud Iers. Hij stelt een andere theorie voor, voortkomend uit een suggestie van O'Brien, en reconstrueert *fadesin* naar **sue-deksin-i* 'met iemands eigen rechter hand'. Hij beargumenteert dat het woord voor 'zelf' in veel talen voortvloeit uit een zelfstandig naamwoord, dat te maken heeft met het lichaam of de ziel. Daarnaast geeft hij een voorbeeld uit het Oud Iers waarmee hij wil bewijzen dat dit ook semantisch logischerwijs 'zelf' had kunnen gaan betekenen: *da-gní fa-deisin* 'hij deed het met zijn eigen rechterhand' wat later ging betekenen 'hij deed het zelf'.

Greene gaat ervan uit dat nadat het 'zelf' was gaan betekenen er andere vormen bij werden verzonnen om een paradigma te vormen voor persoon en getal, gebaseerd op deze vorm die de 3sg m werd. Bepaalde vormen werden samengetrokken en in de meervoudsvormen werd er een *-e* toegevoegd, omdat de meeste meervoudsvormen in het Oud Iers een lettergreep langer zijn dan de vormen in het enkelvoud. De vormen met *ca-* beschouwt hij tenslotte als gevormd onder de invloed van *cid eseom* 'zelfs hij'.

Klingenschmitt⁶ reconstrueert *fadéissin* 'hijzelf' als (Abl.) **sued* + (Nsg. van **e/i-*) **ei-s* 'hij' + een element **sine* en daarnaast *féin* (Nsg.) als **suei* + **sine*. Klingenschmitt benoemt **sine* niet expliciet, maar het is goed mogelijk dat het laatste gedeelte verbonden kan worden met het Oud Ierse *sin*. Ook in deze reconstructie bevindt zich een persoonlijk voornaamwoord tussen de andere elementen.

Tenslotte was Schrijver⁷ de laatste die een uitspraak deed over de etymologie en betekenis van de vormen van *féin*. Hij wist de plausibele delen van de theorieën van de anderen te combineren en kwam zo tot een etymologie die vrijwel alle vormen rechtstreeks wist te verklaren. Schrijver stelt een reconstructie van *féin* voor bestaande uit de morfemen: reflexief **sue* + (partikel **de* +)(persoonlijk voornaamwoord +) *-sin*.

Greenes tegenwerping op Pedersens suggestie van *-sin* "that *sin* is never enclitic to personal pronouns in Old Irish" weerlegt Schrijver op gronde dat *-sin* niet hoeft te verwijzen naar het persoonlijk voornaamwoord, maar naar een ander morfeem in de reconstructie dat nog vóór dat deel staat.

Met zijn voorstel slaagt Schrijver erin de vele vormen van *féin* te reconstrueren, hoewel sommige vormen wat meer verklaring vereisen dan anderen. Hij merkt hierbij op dat de vorm van de 1sg en 2sg geen persoonlijk voornaamwoord bevatten, ofwel doordat ze archaïsmen zijn, ofwel omdat ze slecht pasten binnen de rest van het paradigma en dat het Iers ze zodoende vroeg is kwijtgeraakt. Bijzonder is echter het gebruik van **de* in alle personen van het paradigma, waarbij de vorm met **de* naast een vorm zonder **de* bestaat.

Dit laatste gegeven verbindt de reconstructie van *féin* met het probleem waarmee ik me in dit onderzoek bezig houd. Er is dus een dubbel paradigma, waarvan de vormen ingedeeld kunnen worden in een categorie met en zonder partikel **de*. Tegelijkertijd wordt er verondersteld dat de vormen een exact gelijke betekenis hebben. Waarom zou **de* ooit onderdeel zijn geweest van sommige vormen en zou er eeuwenlang een dubbel paradigma bestaan als de betekenissen exact gelijk zijn? Er moet ooit een reden zijn geweest om het dubbele paradigma in het leven te roepen en het paradigma vervolgens eeuwenlang te handhaven. De enige reden hiervoor is simpel en vormt het uitgangspunt van dit onderzoek: er moet oorspronkelijk een verschil hebben gezeten tussen de vormen met en zonder partikel **de*, ook al is dit verschil nog niet bewezen.

⁵ Greene, D., 'Varia ii.4. *fa-deisin* 'himself'', *Ériu* 21 (1969), 93-4.

⁶ Dit stuk is een parafrase van P. Schrijver, *Studies in the history of Celtic pronouns and particles* (Maynooth 1997) 73-4. De oorspronkelijke bron: G. Klingenschmitt, 'Die lateinische Nominalflexion', *Latein und Indogermanisch* (Innsbruck 1992), 89-135, heb ik niet kunnen raadplegen.

⁷ P. Schrijver, *Studies in the history of Celtic pronouns and particles* (Maynooth 1997) 72-8.

Schrijver⁸ besteedde in hetzelfde werk waarin hij de vormen van *féin* reconstrueerde aandacht aan het semantische verschil tussen de vormen met en zonder **de*. Van de drie verschillen die de vormen ten opzichte van elkaar hebben 1) aanwezigheid of afwezigheid van **de*, 2) de aanwezigheid of afwezigheid van een persoonlijk voornaamwoord en 3) de aanwezigheid of afwezigheid van finale *-e*, heeft alleen 1) invloed op alle vormen in het paradigma.

Deze vormen worden als synoniemen beschouwd in de Oud Ierse periode, maar zoals eerder is verondersteld, betekent het feit dat ze door de hele periode afzonderlijk standhouden dat er oorspronkelijk een betekenisverschil aan te wijzen was. Schrijver kijkt dan ook naar een paar van de vroegste Oud Ierse bronnen en vindt een semantisch verschil tussen de vormen. Hoewel hij er geen systematisch onderzoek aan wijdt, komt hij op het volgende tentatieve semantisch onderscheid: vormen die **de* bevatten, worden contrastief gebruikt.

De *Oxford Dictionary of Linguistics*⁹ zegt over *contrastive stress* 'contrastieve nadruk': "A sentence stress whose function is to draw a contrast: e.g. that of *our team LOST* (as opposed to winning) or *OUR team lost* (as opposed to someone else's team)." In het voorbeeld wordt door een piek in het verloop van de zinsintonatie uitgedrukt dat het om een contrast gaat. Het contrast is hierbij niet expliciet: er worden niet twee partijen aangewezen die in contrast met elkaar staan, maar door de nadruk wordt duidelijk gemaakt dat het contrast bedoeld is. Hierdoor is de toehoorder in staat te bedenken wat het contrasterende element is, ook al wordt deze niet genoemd. Het zou expliciet gemaakt kunnen worden door het contrast te benoemen: *in the end it was OUR team that lost, not theirs*.

Volgens de hypothese kan het contrast in het Oud Iers aangegeven worden door de vorm van *féin* te gebruiken met partikel **de*. Schrijver¹⁰ noemt ter illustratie meerdere voorbeelden uit de Würzburg en Milaan glossen waarin de vorm van *féin* met **de* contrastief gebruikt is. Sommige glossen vereisen de Latijnse context om het contrast aan te kunnen wijzen, andere glossen zijn in het Oud Iers al expliciet.

Een van de glossen die Schrijver noemt waarin het contrast expliciet is, komt uit de Milaan glossen en maakt deel uit van de glossen die in dit onderzoek nader onderzocht worden. Onderstaand voorbeeld is een vertaling en toelichting van mijn eigen hand, niet afkomstig uit Schrijvers werk. In de glos wordt het contrast duidelijk en expliciet gesteld tussen twee partijen. Aan de ene kant is er "hun eigen kracht" die de overwinning veroorzaakte, dat een contrast vormt met "God":

Glosnummer: 095a05

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *i. ised asbertis banert fadesin immefolnged choscur doib ni bu dia*

Vertaling: nml. het is dit dat ze zeiden: dat het hun eigen kracht was die de overwinning veroorzaakte aan hen (en) het was niet God.

De logische stap na vaststelling van de contrastieve betekenis van vormen met **de*, zou zijn om aan te nemen dat vormen van *féin* zonder **de* altijd niet contrastief zijn. Er zijn echter oude glossen waarin vormen zonder **de* duidelijk ook een in een contrastieve context voorkomen, evengoed als dat er glossen zijn waarin deze vormen zich niet in die context bevinden. Vormen zonder **de* kunnen dus zowel in contrastieve als niet contrastieve context gebruikt worden.

Schrijvers hypothese luidt uiteindelijk dat vormen die **de* bevatten altijd een contrastieve betekenis hebben, ook al is die in individuele gevallen niet altijd op basis van de

⁸ Schrijver 1997: 78-83.

⁹ P.H. Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics* (2 ed.) (Online 2007), entry: *Markedness*.

¹⁰ Schrijver 1997: 80.

context te bewijzen, en dat er gevallen zijn waarin de context van vormen zonder **de* een contrastieve betekenis toelaat, zonder dat duidelijk is dat de contrastieve betekenis expliciet is uitgedrukt. Hij veronderstelt een mogelijk gemarkeerd/ongemarkeerd contrast, waarbij de vormen met **de* de gemarkeerde vorm zijn en de vormen zonder **de* de ongemarkeerde vorm. De gemarkeerde vormen komen alleen in de contrasterende context voor, de ongemarkeerde vormen hebben geen specifieke context.

Probleemstelling en hypothese

Tot op heden zijn er enkele pogingen ondernomen om *féin* te reconstrueren, maar slechts enkelen hebben zich gebogen over de betekenisverschillen die mogelijk achter de verschillende vormen schuilen. Men neemt gemakshalve aan dat er geen verschil tussen de vormen van *féin* zit. De mogelijkheden om dit te toetsen zijn echter wel beschikbaar en het zou een groot inzicht geven in het gebruik van de Oud Ierse vormen van *féin*. Het moge dus duidelijk zijn dat er een gat zit in onze kennis van *féin*, dat gevuld moet worden om het gebruik van dit woord in het Oud Iers te begrijpen. Schrijver oppert in 1997 een tentatief betekenisverschil tussen de vormen, maar heeft dit nog niet systematisch getoetst.

De hypothese die in dit onderzoek getoetst wordt, luidt als volgt: Er is een betekenisverschil tussen de vormen met en zonder partikel **de*, namelijk dat de vormen met het partikel een contrastieve nadruk geven. Daarnaast is er een gemarkeerd/ongemarkeerd contrast tussen de vormen. Vormen met **de* zijn gemarkeerd en komen alleen in de specifieke context voor. Vormen zonder het partikel zijn ongemarkeerd en kunnen zowel in de contrastieve context voorkomen als daarbuiten.

Om de juistheid van de hypothese te toetsen, zal deze systematisch onder de loep genomen moeten worden. Er moet aangetoond worden dat het verschil tussen de twee vormen de contrastieve betekenis is en er moet bekeken worden of de contrastieve betekenis vastgesteld kan worden aan de hand van de beschikbare informatie. Daarnaast moet bekeken worden of er inderdaad een gemarkeerd/ongemarkeerd contrast bestaat tussen beide vormen.

Dit onderzoek zal alle Milaan glossen, afkomstig uit de *Milan Codex Ambrosianus C 301 inf.*, die een vorm van *féin* bevatten, toetsen op deze hypothese om bij te dragen aan de onderbouwing dan wel weerlegging van Schrijvers tentatieve voorstel.

Het onderzochte materiaal zal in drie categorieën geplaatst worden. Categorie A zal alle glossen bevatten van vormen van *féin* met **de* waar een contrastieve context aangetoond kan worden. Deze categorie draagt bij aan het onderbouwen van de hypothese. Categorie C is bestemd voor glossen met vormen met **de* waar een contrastieve context onmogelijk is. Deze categorie bevat bewijs tegen de hypothese. Tenslotte is er categorie B, waarin al het materiaal valt dat niet thuishoort in categorie A en C: glossen waar niet over te zeggen is of zij contrastief zijn of niet. Deze laatste categorie kan noch bijdragen aan het onderbouwen van de hypothese, noch aan het weerleggen ervan.

De hypothese zal zonder meer aangenomen kunnen worden als categorie A glossen bevat, maar categorie C niet. Er is dan geen enkel bewijs tegen de hypothese. Indien er glossen in categorie C vallen, maar geen enkele glos in categorie A, zal de hypothese zonder meer verworpen moeten worden. In dat geval is er geen enkel bewijs voor de hypothese. In alle overige gevallen zal de juistheid van de hypothese lastiger te beoordelen zijn, vanwege tegensprekende resultaten.

Theoretische achtergrond

Hieronder worden de twee begrippen toegelicht die cruciaal zijn voor dit onderzoek. Deze beide begrippen worden veelvuldig gebruikt in de linguïstiek, maar worden niet altijd even helder toegelicht, omdat wordt aangenomen dat men bekend is met het begrip. Om de theoretische basis van het onderzoek duidelijk te kunnen veronderstellen, worden de begrippen hieronder toegelicht.

Absolute synoniemen

Een van de belangrijkste aannames voor dit onderzoek is dat men ervan uit gaat dat, als er twee vormen in een taal bestaan voor een vergelijkbare betekenis, er altijd een betekenisverschil is aan te duiden. Er bestaan geen perfecte of absolute synoniemen. Bij ieder synoniem is er in ieder geval één vlak dat verschilt, hoe klein ook. Zoals Bolinger¹¹ stelt: “There is no such thing as an identical synonym. The language demands its money’s worth from every word it permits to survive.” De woorden zullen in de praktijk altijd in een andere grammaticale, semantische of stilistische context gebruikt worden. Immers, van twee woorden die naast elkaar bestaan die precies dezelfde betekenis hebben, zal er snel een verdwijnen ten gunste van de ander of een andere betekenis aannemen. De taal noch de sprekers staan toe dat er absolute synoniemen bestaan.

Het lijkt erop dat dit probleem ook gaande is in een latere periode van het Iers. Gedurende de Middelerse periode wordt het onderscheid tussen de verschillende vormen van *féin* steeds kleiner¹². In eerste instantie worden de vormen *féin*, *fadéin* en *fesin*, *fadesin* in die periode willekeurig gebruikt voor persoon, geslacht en getal. *Féin* wint echter al snel terrein en komt in de Middelerse periode vaker voor dan de andere vormen. Vormen met partikel **de* worden daarnaast steeds minder vaak gebruikt.

Betekenisverschil tussen de vormen met en zonder **de* in het Middeliërs is lastig te bespeuren en de vormen met het partikel worden steeds minder frequent. De theorie voorspelt: als er geen onderscheid te bespeuren is, zal één van beide vormen verdwijnen ten gunste van de ander. De vorm die verdwijnt, is dan vaak de gemarkeerde vorm, die oorspronkelijk alleen in een specifieke context voorkwam. En zo heeft het plaatsgevonden in het Iers. De moderne periode, die vele versimpelingen van het Iers met zich mee bracht, heeft uiteindelijk slechts één vorm behouden: *féin* voor alle contexten, ongeacht persoon, getal of geslacht¹³.

Kortom, de theorie van het niet kunnen bestaan van absolute synoniemen helpt ons te onderbouwen dat er een reden moet zijn dat het dubbele paradigma van *féin/fadéin* is ontstaan. De theorie zegt dat er inderdaad een vorm zou verdwijnen als de synoniemen identiek zijn. In het Oud Iers is dit nog niet gaande en we kunnen er dus vanuit gaan dat er wel degelijk een verschil tussen de vormen aanwezig is. Maar in het Middeliërs en zeker het modern Iers wordt de theorie in de praktijk gebracht totdat alle vormen met **de* uiteindelijk verdwenen zijn.

Gemarkeerd/ongemarkeerd contrast

Daarnaast moet hier ook iets gezegd worden over het gemarkeerd/ongemarkeerd contrast dat door Schrijver al vermoed wordt en getoetst zal worden aan de hand van dit onderzoek. Een gemarkeerde vorm is: “An unusual form used only in certain special circumstances.” volgens

¹¹ D. Bolinger, *Aspects of Language* (New York 1968) 234.

¹² Quin 1983, 290.

¹³ Quin 1983, 290.

*Trask's Historical Linguistics*¹⁴. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*¹⁵ geeft een iets bredere definitie: "Thence, in general, of any unit, construction, etc. which is in any way a special case, which is more complex or is subject to more restrictions, which is perceived as unusual, or which is simply rarer."

Gemarkeerde vormen zijn dus vormen die enkel en alleen in een speciale context gebruikt worden en die minder frequent voorkomen dan de ongemarkeerde vorm. Ongemarkeerde vormen zijn precies het tegenovergestelde: de vorm kan in een brede context gebruikt worden en komt frequenter voor dan de gemarkeerde vorm. Een voorbeeld van een semantisch gemarkeerd/ongemarkeerd contrast is het verschil tussen "merrie" en "paard". "Paard" is de ongemarkeerde vorm die we alledaags gebruiken om de diersoort aan te duiden. Hiermee kunnen we ieder dier van die diersoort aanduiden, ongeacht het geslacht of andere eigenschappen. "Merrie" daarentegen geeft extra informatie en wordt enkel gebruikt als het een vrouwelijk paard betreft.

Ook in het geval van de vormen van *féin* kan men waarschijnlijk spreken van een gemarkeerde vorm (*fadéin/fadeisin*) en een ongemarkeerde vorm (*féin/feisin*). De hypothese stelt dat de vorm met **de* enkel in een contrastieve context voorkomt en de vorm *féin* in iedere context. Het onderzoek toetst deze hypothese en zal op basis van de bewijzen de hypothese kunnen aannemen of verwerpen. Uit het resultaat zal dan blijken of de vormen met partikel **de* inderdaad alleen in de contrastieve context voorkomen en minder frequent zijn, terwijl de andere vormen van *féin* geen specifieke context nodig hebben en vaker voorkomen.

¹⁴ R. McColl Millar, *Trask's Historical Linguistics* (Londen 2007) 178.

¹⁵ Matthews 2007, entry: *Marked*.

Methode

Het corpus

De hypothese moet getoetst worden aan de hand van oude bronnen, vanuit het idee dat al in de Oud Ierse periode de verschillende vormen van *féin* door elkaar gingen lopen. Hoe vroeger de bronnen, hoe meer kans op het vinden van de oorspronkelijke betekenis. Zoals gezegd zal dit onderzoek zich richten op de verschijning van *féin* in alle Milaan glossen. De Milaan glossen¹⁶ zijn glossen in de marge en tussen de regels van het manuscript *Milan Codex Ambrosianus C 301 inf.*. Het is een van de weinige bronnen van Oud Iers die in een contemporain manuscript is aangetroffen en is daarom een bijzonder corpus. De taal die in de glossen staat, is niet onderhevig geweest aan invloeden van de jongere taal, anders dan latere Oud Ierse manuscripten waarbij dit wel het geval is geweest.

Het manuscript komt oorspronkelijk uit het Columbaanse klooster van Bobbio¹⁷ en is later overgebracht naar de *Biblioteca Ambrosiana* in Milaan. Hoewel er in eerste instantie lang geopperd is dat het manuscript rond 800 n. Chr. geschreven is, meent Dr Kenyon¹⁸:

“From the facsimile given by Ascoli, the Ambrosian MS. appears to be of the ninth century, but hardly as early as A.D. 800. The middle of the century, or even a little later, would appear more probable on palaeographical grounds.” Wat duidelijk is vanuit het taalgebruik is dat de Würzburg glossen en de *Félire Óengusso* (800 n. Chr.) ouder zijn dan de Milaan glossen, maar dat de glossen van Sankt Gallen (845 of 856 n. Chr.) later zijn geschreven¹⁹.

Het manuscript bevat twee vervaagde Oud Ierse gedichten, een voorwoord van het psalter, de proloog: *Dauid filius Iessae, Prologus Hieronymi ad Sophronium*, een samenvatting van een aantal psalmen en commentaar op het volledige psalter. De Oud Ierse glossen zijn te vinden op folio 2a-3a en vanaf folio 14 tot het einde.

Hoewel de Ierse glossen voornamelijk door één hand zijn geschreven, zijn er glossen of delen van glossen die door een andere hand geschreven zijn. Het taalgebruik van deze hand lijkt op dat van de gebruikelijke hand, alleen is de taal veel puurder en komen er minder schrijffouten in voor. De tweede hand heeft ook zaken in glossen aangevuld die in de hoofdhand ontbraken, zoals vergeten letters of een verduidelijking.

Door het grote aantal fouten in het manuscript wordt het duidelijk dat het in ieder geval een keer is gekopieerd: letters en lettergrepen ontbreken of zijn extra toegevoegd, sommige letters zijn verkeerd geplaatst, letters zijn verward in het kopieerproces en aspiratie ontbreekt soms waar het hoort of is toegevoegd op plaatsen waar het niet hoort.

In de eerste plaats zijn juist deze glossen gekozen voor dit onderzoek omdat ze een van de oudste Oud Ierse contemporaine bronnen zijn en daarom goed passen bij dit onderzoek. De verwachting is, als de hypothese klopt, dat de vormen van *féin* met **de* nog in alle gevallen contrastief gebruikt worden in de periode waaruit de Milaan glossen gedateerd worden en dat er zodoende een conclusie uit getrokken kan worden. In de tweede plaats is het een voordeel dat dit corpus online te bereiken is en goed doorzocht kan worden in de *Milan Glosses Database (for Windows)*²⁰. Deze database is tijdens een project door A. Griffith in samenwerking met anderen opgezet met als doel een woordenboek te hebben voor de glossen waarin alles gemakkelijk, overzichtelijk en snel te vinden is. In de *Milan Glosses Database* zijn alle Milaan glossen opgenomen, vertaald en gecategoriseerd op belangrijke woorden,

¹⁶ A. Griffith, *A Dictionary of the Old Irish Glosses: in the Milan Codex Ambrosianus C 301 inf.* (2011). http://www.univie.ac.at/indogermanistik/milan_glosses.htm.

¹⁷ W. Stokes & J. Strachan, *Thesaurus Palaeohibernicus* (Cambridge 1901-3) xiv-xxi.

¹⁸ Stokes & Strachan 1901-3: xv.

¹⁹ Stokes & Strachan 1901-3: xviii.

²⁰ Griffith 2011.

waardoor een enkele zoekfunctie een lijst genereert met alle glossen die de zoekterm bevatten.

Inventariseren

Allereerst zal er een inventaris gemaakt worden van alle vormen van *féin* die in dit corpus voorkomen. Dankzij de categorisatie van belangrijke woorden in de *Milan Glosses Database* kan er eenvoudigweg met een zoekfunctie een lijst beschikbaar komen. Om alle vormen van *féin* te vinden, wordt er onder “Headword” naar *fadesin* gezocht. De makers van het programma hebben onder dit “Headword” alle verschillende vormen van *féin* geschaard, zodat ze eenvoudigweg te inventariseren zijn. Ter controle worden alle glossen ook handmatig bekeken, om er zeker van te zijn dat alle vormen van *féin* gevonden zijn.

Als de glossen waarin *féin* voorkomt bekend zijn, worden ze in een bestand opgenomen waar in ieder geval de volgende gegevens meegenomen moeten worden: het nummer van de glos²¹, de Oud Ierse tekst, de voorgestelde vertaling van de *Thesaurus Palaeohibernicus*²², de gebruikte vorm van *féin* en een analyse van de vorm in persoon, getal en geslacht.

Op dit punt worden de vormen van *féin* in een tabel gevat, waarbij de vormen worden geanalyseerd en geteld op aantal keer dat zij voorkomen. Dit kan inzicht geven in de verhouding tussen de vormen met en zonder **de* en kan duidelijk maken welke vormen in de periode van de Milaan glossen mogelijk minder frequent gebruikt worden.

De volgende stap is om in de inventaris iedere glos te voorzien van een eigen vertaling in het Nederlands, om het gebruik van *féin* het beste te kunnen doorgronden. Wellicht dat een nieuwe vertaling die zich vooral richt op *féin* een andere vertaling oplevert dan tot op heden verondersteld wordt. Het vertalen wordt verricht aan de hand van de DIL en waar nodig worden de GOI en *Old-Irish Paradigms* van Strachan geraadpleegd. De voorgestelde vertaling van de *Thesaurus Palaeohibernicus* zal hierbij helpen.

Vervolgens worden de vormen met **de* gescheiden van de rest van de vormen en in afzondering bekeken. De verwachting vanuit de hypothese is dat deze vorm, als gemarkeerde vorm, de contrastieve betekenis expliciet uitdrukt. De vormen zonder **de*, de ongemarkeerde vormen, zullen waarschijnlijk zowel in de contrastieve als in de niet contrastieve contexten worden gebruikt. Zodoende is het verstandig in eerste instantie de aandacht te richten op de vormen met **de*.

Categoriseren

Op dit punt worden de glossen bekeken op het al dan niet aanwezig zijn van een contrastieve betekenis in het gebruik van *féin*. De contrastieve betekenis kan enkel vastgesteld worden als het expliciet is gemaakt dat er tussen partijen een contrast gevormd wordt en welke partijen dit zijn. Hierbij worden drie categorieën onderscheiden waarin de glossen kunnen vallen. In categorie A vallen alle glossen waarbij duidelijk een contrastieve betekenis kan worden vastgesteld. De contrastieve betekenis is expliciet uit de Oud Ierse glos of context en kan toegelicht worden. In categorie B komen de glossen waarvan niet met zekerheid vastgesteld kan worden of ze wel of niet contrastief zijn. De contrastieve betekenis kan beargumenteerd worden, maar door het gebrek aan expliciete vermelding van twee partijen, niet bewezen worden, net zo goed als ook het tegendeel niet gesteld kan worden. In categorie C valt de laatste groep glossen: de glossen die onmogelijk een contrastieve betekenis kunnen dragen. Deze groep is essentieel om een definitieve uitspraak te kunnen doen over de hypothese. Het

²¹ De vindplaats van de glos in het manuscript, opgebouwd uit de nummering van de pagina's in het manuscript, gevolgd door het getal dat specifiek bij de glos hoort. [20c05] Is de vijfde glos die op pagina 20c van het manuscript voorkomt.

²² Stokes & Strachan 1901-3.

bepaalt of de hypothese weerlegd moet worden bij aanwezigheid van glossen in deze categorie, of aangenomen kan worden bij afwezigheid van glossen in deze categorie.

Contrastieve betekenis wordt daarbij als volgt gedefinieerd: het element in de glos waarbij de vorm *féin* hoort, staat in scherp contrast met een tweede element. Deze beide elementen komen duidelijk in de glos of in de context naar voren en worden expliciet benoemd. In de uitleg worden beide elementen genoemd en wordt duidelijk gemaakt waarin ze contrasteren.

De glossen met **de* zullen eerst bekeken worden op hun directe context in het Oud Iers. Als er direct vastgesteld kan worden in welke categorie de glossen vallen, worden zij direct ingedeeld. Als de contrastieve betekenis niet in de Oud Ierse glos vast te stellen is, betekent dat niet dat de contrastieve betekenis niet aanwezig is. Zeker in het geval van erg korte glossen van slechts enkele woorden kan het Latijn de uitkomst bieden. Hiervoor wordt nader gekeken naar wat er in het Latijn beschreven wordt. Mogelijk wordt het contrast gevormd met het Latijnse zinsdeel waar de glos bij hoort, dan wel met een eerder element uit het Latijnse commentaar of de hoofdtekst. Daarom zullen zowel de Latijnse context als een vertaling van het Latijn bij de glossen gegeven worden met een verklaring voor de keuze van de categorie.

Het manuscript waarin de glossen worden aangetroffen, de *Milan Codex Ambrosianus C 301 inf.*, is opgebouwd uit verschillende onderdelen. De regels hoofdtekst in het Latijn behandelen de psalmen regel voor regel. Deze regels zijn uit elkaar geplaatst om ruimte te geven voor het Latijnse commentaar dat de psalmregels toelicht op achtergrond of betekenis. Vervolgens zijn de Oud Ierse glossen tussen de regels of in de kantlijn geschreven, vaak als glos op het commentaar van de hoofdtekst, maar soms ook als glos op de hoofdtekst. De Latijnse context kan dus zowel een stuk hoofdtekst als een stuk commentaar zijn.

De Latijnse context komt uit de *Thesaurus Palaeohibernicus*, ongeacht of het hoofdtekst of commentaar betreft, en de vertaling van deze context is van Peter Schrijver. Glossen die in het nieuwe licht van de context duidelijk contrastief zijn worden in categorie A geschaard, glossen waar duidelijk geen contrastieve betekenis mogelijk is, vallen in categorie C. Glossen waarbij ook de context geen duidelijkheid kan bieden, worden in categorie B ondergebracht.

Nadat alle glossen zijn ingedeeld in categorieën, kan er overzichtelijk gekeken worden naar de categorieën die bewijs vóór en tegen vormen. Categorie A is duidelijk bewijs voor de hypothese, categorie C is het bewijs tegen de hypothese. De glossen in categorie B dragen noch bij tot het onderbouwen van de hypothese noch bij tot het ontkrachten ervan.

Contrast gemarkeerd/ongemarkeerd vaststellen

Voor het tweede deel van de hypothese, dat de vormen een gemarkeerd/ongemarkeerd contrast hebben, worden ook de vormen zonder **de* bekeken op het al dan niet hebben van een contrastieve betekenis. Deze vormen worden niet in hetzelfde detail bekeken als de vormen met **de*, omdat slechts twee glossen al kunnen bewijzen dat de ongemarkeerde vormen zowel contrastieve betekenis kunnen dragen als geen extra betekenis. Het Latijn wordt daarom niet nader bekeken.

Er wordt dus in de lijst gezocht naar een Oud Ierse glos waarin een vorm van *féin* staat zonder **de* die een contrastieve betekenis heeft en naar een glos waarin een vorm zonder **de* staat die duidelijk geen contrastieve betekenis heeft. Uit deze twee glossen kan geconcludeerd worden of er een gemarkeerd/ongemarkeerd contrast bestaat tussen vormen met en zonder **de*.

Concluderen

De conclusie zal tenslotte een overzicht geven in hoeverre de hypothese overeen komt met het Oud Ierse materiaal. Hierbij wordt er getalsmatig gekeken naar de verdeling van de glossen in de verschillende categorieën. Vooral categorie A en C zijn belangrijk materiaal om de hypothese aan te kunnen nemen of te verwerpen. De uitkomst van de categorieën wordt samengevat en er wordt geconcludeerd of het verschil tussen de vormen inderdaad de contrastieve betekenis is.

Vervolgens wordt gekeken naar het veronderstelde gemarkeerd/ongemarkeerd contrast en wordt geconcludeerd of *féin/fadéin* voldoen aan de definitie en daarmee ook het tweede deel van de hypothese bevestigen. Tot slot wordt geconcludeerd of de gehele hypothese op basis van dit onderzoek aangenomen of verworpen kan worden.

Het onderzoek

Nu de methode duidelijk uiteengezet is, is het tijd om te kijken naar het daadwerkelijke onderzoek en de bijbehorende resultaten te bespreken. In eerste instantie wordt er een kort overzicht gegeven van het onderzoek, waarin vooral getalsmatig en oppervlakkig wordt toegelicht wat de resultaten zijn. Daarna worden de gevonden vormen met partikel **de* in detail besproken, waarbij de focus ligt op het al dan niet aanwezig zijn van de contrastieve betekenis.

Een overzicht

De totale inventaris van de Milaan glossen met vormen van *féin* telt uiteindelijk 82 vormen²³ van *féin*, verspreid over 78 glossen van wisselende lengte. In sommige gevallen zijn de glossen een hele zin of meerdere zinnen, maar veelal is de glos slechts enkele woorden lang of bevat alleen maar een vorm van *féin*. De reden dat de glos is neergeschreven is vaak om het Latijn te verduidelijken, wanneer het Latijn ambigu of moeilijk te begrijpen is. Zo zijn er gevallen waarbij de glossator duidelijk twijfelt aan de juiste betekenis van het Latijn, te merken aan het feit dat hij meerdere mogelijkheden voorstelt.

Van de 82 vormen van *féin* zijn er 26 met partikel **de*. Dit is duidelijk een geringer aantal dan de glossen zonder het partikel, maar een groot genoeg aantal om op basis van de resultaten een conclusie te kunnen trekken over de contrastieve betekenis van de vormen met **de*. Daarnaast is ook bijna ieder geslacht, getal en persoon vertegenwoordigd in deze 26 glossen.

Het totale overzicht van alle vormen van *féin* in de glossen is terug te zien in Tabel 2. Daarin zijn de vormen geteld en procentueel weergegeven, zodat de tabel getalsmatig een beeld kan geven van de frequentie waarin zij voorkomen. Om zo volledig mogelijk te zijn, zijn ook alle spellingsvarianten opgenomen. Een overzicht van enkel de vormen met **de*, op dezelfde wijze samengesteld als Tabel 2, wordt gegeven in Tabel 3.

Analyse	Vormen	Aantal	Procentueel
1 sg	<i>féin, feín, fadéin</i>	5	6%
2 sg	<i>féin, fein, fadein</i>	4	5%
3 sg m	<i>fesin, fessin, fadesin, fadessin</i>	36	44%
3 sg f	<i>fessin, fissin, fessine, fadesin, fadisin</i>	5	6%
3 sg n	<i>fein, fesin, fadesin</i>	3	4%
1 pl	<i>fesin</i>	1	1%
2 pl	<i>fadisin</i>	2	2%
3 pl	<i>fesin, fessin, fessine, fadesin</i>	26	32%
Totaal	alle vormen	82	100%

Tabel 2: Voorkomen van *féin* in alle glossen.

²³ Deze 82 vormen komen uit de zoekfunctie op het "Headword" *fadesin* in de *Milan Glosses Database*. Handmatig doorzoeken levert geen nieuwe vormen op.

Analyse	Vormen	Aantal	Procentueel
1 sg	<i>fadéin</i>	1	4%
2 sg	<i>fadein</i>	1	4%
3 sg m	<i>fadesin</i>	9	34%
3 sg f	<i>fadisin, fadesin</i>	2	8%
3 sg n	<i>fadesin</i>	1	4%
1 pl	-	-	-
2 pl	<i>fadisin</i>	2	8%
3 pl	<i>fadesin</i>	10	38%
Totaal	alle vormen	26	100%

Tabel 3: Voorkomen van vormen met **de*.

Contrastieve betekenis bepalen

Op basis van de vertaling kan er gekeken worden naar de glossen die een contrastieve betekenis hebben. De resultaten hiervan worden onder twee tussenkopjes geschaard. In de eerste plaats zijn er de direct contrastieve glossen, waaraan meteen categorie A toegekend kan worden. Daarnaast zijn er de glossen die in de ruimere context bekeken worden om de contrastieve betekenis te kunnen bepalen.

Categorie C schittert in afwezigheid bij de direct bepaalbare glossen. Er is geen enkele glos te vinden waar direct van gezegd kan worden dat hij zeker niet contrastief kan zijn. Daarom is het volgende kopje “direct contrastieve glossen” genoemd, in plaats van een naam waaronder ook glossen in categorie C kunnen vallen.

Bij iedere glos zal het nummer gegeven worden, de Oud Ierse glos en een verklaring waarin toegelicht wordt waarom er voor een bepaalde categorie gekozen is. De Ierse tekst van de onderstaande glossen, met de lezing, komt uit de database *Milan Glosses Database (for Windows)*. De vertaling is van mijn eigen hand.

Direct contrastieve glossen

Helaas zijn er binnen de 26 glossen met **de* maar enkele die rechtstreeks de contrastieve nadruk aan kunnen tonen binnen de Oud Ierse context. Deze zes gevallen worden direct onder categorie A geschaard: glossen met vastgestelde contrastieve betekenis.

~

Glosnummer: **036a29**

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: *.i. ní asriad dofeichemain rodligestar ní do l. ní doromlad fadesin orairleced do*

Vertaling: nml. iets dat hij uit zou geven aan de crediteur die iets tegoed had van hem, of iets dat hij zelf gebruikte, totdat hij leende aan hem

Verklaring: De contrastieve nadruk in deze glos ligt in de handeling van het besteden van het geld. Het contrast is het terugbetalen van de schuld aan de crediteur, tegenover het zelf gebruiken van het geld voor eigen plezier. De crediteur, als ene partij, staat hierbij dus in contrast met de andere partij: *fadesin*.

Categorie: A

~

Glosnummer: 036d16

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *co atbeltais· Indoini adordais innaidlu· l. ind idail fadesin·*

Vertaling: dat zij zouden sterven - de mensen die de idolen aanbidden - of de idolen zelf.

Verklaring: Het contrast ligt nu tussen twee partijen waarvan het onzeker is wie van beide zou sterven. De glossator geeft aan dat het ofwel de idolen aanbeddende mensen betreft, of de idolen zelf. *Fadesin* is hier gebruikt om de idolen sterk af te zetten tegen de mensen die hen aanbidden. Een vorm van *féin* was hier gewenst omdat de idolen al eens genoemd worden in “mensen die de idolen aanbidden”, maar om het contrast tussen beide partijen uit te drukken, gebruikte men *fadesin*.

Categorie: A

~

Glosnummer: 053b11

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *.i. ní intiu fadesin dorecachtar 7 ni doib fesin do airibset [leg. do airilbset] nach n dégním dorigensat acht is do daairilbset 7 indorecatar·*

Vertaling: nml. het was niet in zichzelf dat zij hoopten en het was niet aan zichzelf dat zij enige goede daad die zij hadden gedaan toeschreven, maar het is aan hem dat zij het toeschreven en in wie zij hoopten.

Verklaring: De glos is feitelijk op te delen in twee helften, waarbij de eerste helft een partij heeft die bestaat uit “zij” en de tweede helft die “hem” (God) daar tegenover zet. Hierbij vormt *acht* ‘maar’ de scheiding tussen beide delen. De beide partijen in dit gedeelte zijn dus een groep mensen zelf tegenover God.

Wat opvalt, zijn de vormen die gebruikt zijn. De eerste vorm – *fadesin*- wordt hier precies gebruikt zoals verwacht kan worden. Aangezien de zin duidelijk contrastief is, is het gebruik van *fadesin* hier op zijn plaats. Maar de tweede vorm – *fesin*- drukt precies dezelfde betekenis uit en is niet in de gemarkeerde vorm geschreven. Dit gegeven verandert echter niets aan de analyse en categorie.

Categorie: A

~

Glosnummer: 061b17

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: *.i. duárchomraicset cloini n doib fesin meriti .i. indairíliti .i. indí assidroilisset· obtimi .i. indfoircimi [leg. indfoircimim]· de se · díb .i. indí adidroillisset commór inclóini nísín dutairciud doib· obtarent· .i. indí assaguiset· amal bid qui obtarent nobeth ánd .i. duáirci cloini n do fadesin inti asagusi etarthothaim· ácharat*

Vertaling: nml. zij verzamelden ongerechtigheid aan henzelf, *meriti*, namelijk dat wat verdiend wordt, namelijk degenen die het verdienden: *obtimi*, namelijk de meest excellenten, · *de se* · van hen, nml. degenen die evenzeer die ongerechtigheid veroorzaakt aan hen verdienden; *obtarent*, namelijk degenen die wensen als het ware *qui obtarent* die daar waren, nml. hij veroorzaakt ongerechtigheid op zichzelf, hij die wenst de verwoesting van zijn vriend.

Verklaring: De vorm van *féin* is helemaal aan het einde van de glos te vinden. Het contrast zit hier in de persoon die nadelige gevolgen ontvangt (ongerechtigheid of verwoesting), waarbij de partijen “hij” tegenover “zijn vriend” zijn. Ook hier is dus sprake van een duidelijk contrastieve betekenis.

Categorie: A

~

Glosnummer: **074c03**

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *.i. lasse nollochtaigtis .i. nolochtaigtis 7 nupectaigtis 7 aslentis amenma fadesin tri aitched* [leg. *adéitched*] *7 ingabail innambriathar n̄ diut nuradinse*

Vertaling: nml. toen zij (herhaaldelijk) overtredingen begingen, nml. zij begingen overtredingen en zondigden en vervuilden hun eigen geest door verfoeing en afkeuren van mijn woorden die ik sprak aan jou.

Verklaring: Deze glos doet erg denken aan bovenstaande glos 061b17. Hier staat “hun eigen geest” die vervuild wordt tegenover “het verfoeien en afkeuren van mijn woorden”. Met andere woorden: zij vervuilden hun eigen geest door het vervuilen van mijn woorden. Het contrast is dan ook duidelijk en expliciet.

Categorie: A

~

Glosnummer: **095a05**

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *.i. ised asbertis banert fadesin immefolnged choscur doib ni bu dia*

Vertaling: nml. het is dit dat ze zeiden: dat het hun eigen kracht was die de overwinning veroorzaakte aan hen (en) het was niet God

Verklaring: Deze laatste glos doet sterk denken aan glos 053b11, maar hier wordt juist niet alles aan God toegeschreven. De partijen zijn hier gelijk: “hun kracht/zij” tegenover “God”, waarbij het gaat om wie de overwinning heeft veroorzaakt.

Categorie: A

Glossen in de Latijnse context

Nu de glossen waarvan direct een contrastieve betekenis duidelijk werd, besproken en toegelicht zijn, is het tijd om te kijken naar de overige glossen. Van deze 21 gevallen was noch direct te zeggen dat zij contrastief waren, noch direct te zeggen dat zij niet contrastief konden zijn. Daarom moet er naar de Latijnse context gekeken worden, waardoor ze wel in categorieën in te delen zijn.

Onderstaande glossen komen in volgorde voor zoals zij in het manuscript voorkomen. Naast de Oud Ierse glos met vertaling, is hier ook het Latijn bij opgenomen uit de *Thesaurus Palaeohibernicus* met een vertaling van het Latijn van Peter Schrijver. In de Latijnse context en vertaling zal door middel van een asterisk de plaats van de Oud Ierse glos aangegeven worden. Indien de context in hoofdletters geschreven is, betreft het een stuk origineel psalm. De tekst in kleine letters geeft het Latijnse commentaar op die psalm weer. Ieder van de glossen zal wederom in een van de drie categorieën geplaatst worden.

~

Glosnummer: **020b03**

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: *.i. ní hodegnimson fadesin*

Vertaling: nml. het is niet van zijn eigen goede daad

Context: *uolens ergo ostendere quoniam non gratificatione* aliqua, sed dispensante iustitia in admirationem omnium Deo sit adiuuante perductus ait, ...*

Vertaling: Aldus willende tonen dat hij niet door een of andere goede daad* maar door het toemeten van rechtvaardigheid het voorwerp van aller bewondering is geworden met hulp van God ...

Verklaring: In het Latijn is er sprake van een resultaat dat niet door een “goede daad” is bewerkstelligd, maar door “het toemeten van rechtvaardigheid”, welke door de ontkenning in contrast geplaatst worden. Het Oud Iers is hier dus een glos die de eerste partij verduidelijkt, waarbij *fadesin* contrastief gebruikt is tegenover het tweede element dat uit de context blijkt.

Categorie: A

~

Glosnummer: **023b10**

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: *hogoistiu .i. dobert goiste imma bragait fadesin cidmarb huare nadndigni abisolón achomairli*

Vertaling: door een strop nml. hij deed de strop om zijn eigen nek zodat hij dood zou zijn, omdat Absolon zijn raad niet nam.

Context: *Achitofel in domun suam dolorem repudiati consilii sui su[s]pendio* pauplicauit.*

Vertaling: Achitofel, teruggekeerd naar huis met zijn verdriet voor de afgewezen raad, hing zich op.

Verklaring: In de Latijnse tekst staat feitelijk precies hetzelfde geschreven als in de Ierse glos. De rol van *fadesin* is hier niet helemaal duidelijk. Hoewel de context niet scherp twee partijen tegenover elkaar zet, kun je beargumenteren dat Achitofel uiteindelijk de strop om zijn eigen nek doet, terwijl hij eigenlijk de strop om Absalons nek zou willen leggen, omdat deze laatste zijn raad niet opvolgde. Anderzijds kun je stellen dat *fadesin* wellicht gebruikt is om een zeer bijzonder geval aan te duiden. Immers, iemand legt niet vaak een strop om zijn eigen nek.

Hoewel de mogelijkheid bestaat dat de glossator inderdaad de contrastieve nadruk bedoelde en deze goed te beargumenteren is, is hij niet rechtstreeks uit de context of de glos op te maken. Er is een aanname voor nodig om het gebruik van *fadesin* te rechtvaardigen.

Categorie: B

~

Glosnummer: **023c01**

Vorm: *fadéin*, 1sg

Oud Iers: *fadéin*

Vertaling: mijzelf

Context: *etsi aliquid, inquit, ipse* utiliter mentis intentione prospexi, tamen quicquid animo concoepi, a té id credidi prosperari.*

Vertaling: Ook al heb ik, zegt hij, iets door inspanning van de geest op zinvolle wijze voorzien, toch heb ik geloofd dat al wat ik zelf* met de geest geconcipieerd heb, door U gedijt.

Verklaring: In de Latijnse context spreekt iemand over zichzelf en over een tweede persoon enkelvoud, waarvan hij stelt dat wat hij bedenkt niet door zijn eigen toedoen gedijt, maar door tegen wie hij spreekt, namelijk God. De manier van uitdrukken komt erg dicht bij de eerder besproken glossen, waarin iets niet aan iemand zelf wordt toegeschreven, maar aan God. Hier staat “ikzelf” als partij tegenover “U” (God). Het contrast gaat over wie zorg draagt voor wat er gevormd is met de geest.

Dat de Ierse glossator het noodzakelijk vond om het Latijnse *ipse* met *fadéin* te glossen, is iets dat nader toegelicht moet worden. Immers kan men veronderstellen dat het woord *ipse* bekend genoeg was om niet in een glos toegelicht te hoeven worden. Daarom is het waarschijnlijk dat de glossator hier de bedoeling heeft gehad duidelijk te maken dat “ik” niet de commentator is, maar David, die tot God spreekt en niet tegen de lezer. Dit is waarschijnlijker dan dat de glossator het nodig vond om de contrastieve betekenis te benadrukken met deze vorm.

Categorie: A

~

Glosnummer: **024a02**

Vorm: *fadein*, 2sg

Oud Iers: *fadein*

Vertaling: jijzelf

Context: *hoc ait: censura, quam nobis mandas contra improbos, per te ipse* partes exsequere.*

Vertaling: Dat wil zeggen: speel zelf door U(zelf)* een rol bij het veroordelen van de onrechtvaardigen, dat U ons opdraagt.

Verklaring: De glossator wil aangeven wat de commentator bedoeld heeft met “Uzelf”. De commentator geeft hier namelijk uitleg over wat er in de psalm is gezegd en parafraseert de psalmist. “Uzelf” is hier dan ook het publiek van de psalmist. De glossator geeft een glos met contrastieve betekenis om duidelijk te maken dat het niet het om het publiek van de commentator gaat, maar het publiek van de psalmist.

Categorie: A

~

Glosnummer: **024a17**

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: .i. *niruforaithmenairsom afirinni fadesin conid soirad dinaib fochaidib hirobae -*

Vertaling: nml. hij herinnerde zich niet zijn eigen rechtschapenheid, zodat er het bevrijden zou zijn van de beproeving waarin hij was

Context: *nusquam hoc ita iustitiae suae meminit* ut ad studium uitae suae eam referre videatur.*

Vertaling: Geenszins herinnert* dit aan zijn eigen rechtvaardigheid op zodanige wijze dat het betrekking lijkt te hebben op de bezigheid van zijn eigen leven.

Verklaring: De context speelt hier een belangrijke rol in het benoemen van het contrast. De Latijnse context is een stuk commentaar van de hoofdtekst van de psalm, die hier uitlegt dat het niet gaat over de rechtvaardigheid die betrekking zou hebben op zijn (Davids) leven, maar dat de rechtvaardigheid slaat op de juistheid van het aanroepen van Gods hulp. De Oud Ierse glossator verduidelijkt dit door te zeggen dat het niet zijn eigen rechtschapenheid is en bedoelt daarmee “zijn eigen rechtschapenheid” uit te zetten tegenover “de terechtheid om God aan te roepen”. Hij herinnerde zich niet zijn eigen rechtschapenheid (maar de rechtvaardigheid om God om hulp te vragen), zodat er (daardoor) het bevrijden zou zijn van de beproeving waarin hij was.

Categorie: A

~

Glosnummer: **030b20**

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: *gníthisium fadesin .i. dauid*

Vertaling: hij maakt zichzelf, nml. David

Context: *sub ipsius {se}^{*24} patrocinio ac tutione securum;*

Vertaling: Onder de bescherming en beveiliging van hemzelf* (d.w.z. van God) maakt hij zich (d.w.z. David) veilig;

Verklaring: De glossator probeert met de glos te verduidelijken wat het Latijn niet zo duidelijk zegt, namelijk wie nu wat doet. Het gebruik van *fadesin* is om het verschil tussen David en God duidelijk te maken. David maakt zichzelf veilig, weliswaar onder de bescherming van God, maar het is niet God die dit doet volgens de Oud Ierse glos. Omdat het Latijn ambigu is, wordt het door de glossator verduidelijkt. Het contrast is hier expliciet tussen David en God.

Categorie: A

~

Glosnummer: **031b10**

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *.i. labrad huallach 7 chaintoimtenach dib fadesin*

Vertaling: nml. een trotse en goede mening hebbende toespraak voor henzelf

Context: *nesesse est enim ut de sé magna* loquantur quibus est familiare mendacium.*

Vertaling: Het is immer noodzakelijk dat degenen die gewend zijn te liegen hoog* opgeven over zichzelf.

²⁴ De accolades, overgenomen uit de *Thesaurus Palaeohibernicus*, geven aan dat dit woord in het manuscript slecht te lezen was. Omdat er enige onzekerheid over de lezing bestaat, wordt het tussen accolades weergegeven.

Verklaring: Hoewel een contrastieve betekenis zeker denkbaar is, blijkt deze niet uit de context. Mogelijk contrastief gebruik van *fadesin* kan daarom niet met zekerheid vastgesteld worden.

Categorie: B

~

Glosnummer: **033c17**

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: *inmorthomus .i. ní rabæ diesamni duaid .i. conaipred hofaithsini fadesin nad robæ nech cen peccad sed dixit dauid dominus de cælo respexit*

Vertaling: het grote gewicht nml. niet was er (iets) van stoutmoedigheid van David, nml. dat hij zou zeggen door zijn eigen profetie dat er niemand was zonder zonde, *sed dixit dauid dominus de cælo respexit*

Context: *quoniam non erat profetia tantum pondus* examinis ut possit de omnibus... pronuntiare, quod non esset in his qui possit facere bonum, Dei intuentis dicit oculis esse perspectum...*

Vertaling: Omdat de profetie niet zoveel oordeelsgewicht* had dat hij van allen .. kon verklaren dat er onder hen niemand was die goed kon doen, zegt hij dat het is waargenomen door de ogen van de toekijkende God...

Verklaring: Het gaat hier om het oordeelsgewicht van de profetie, dat niet genoeg is om mensen ervan te overtuigen dat niemand zonder zonde is. David zegt daarom niet dat het zijn profetie is waardoor dit bekend is, maar hij zegt dat het door het toekijken van God komt. Zijn “eigen profetie” uit de glos staat in contrast met het element “door de ogen van de toekijkende God” uit het commentaar en daarom wordt er gebruik gemaakt van *fadesin*.

Categorie: A

~

Glosnummer: **034d07**

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: *7 is inpopul fadesin amal [sodin] duadchuridar ánd*

Vertaling: en het het eigen volk in dat geval dat daar terugkeert

Context: *tunc, inquit, plena laetitia perfruemur, cum populus* solutis captiuitatis uinculis fuerit reuersus ad propria.*

Vertaling: Dan, zegt hij, zullen we volle blijdschap genieten, wanneer het volk* zal zijn teruggekeerd naar het eigen land nadat de boeien van gevangenschap zijn verbroken.

Verklaring: Het contrast wordt hier gevormd met het “eigen volk” dat naar het land terugkeert tegenover de “bezitters” die het volk gevangen hebben genomen en hebben meegevoerd naar een ander land. De contrasterende partij is gemakkelijk op te maken uit de context, het gaat hier immers over de Assyriërs die het volk gevangen kwamen nemen en het land bezetten.

Categorie: A

~

Glosnummer: **034d12**

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *.i. sechis batrom foraib són centíchtain átíre fadesin*

Vertaling: nml. namelijk, het was zwaar op hen, namelijk zonder het komen naar hun eigen land

Context: *x tribus dicit quae nuper captae ab Assiris in regionis illorum de proprii soli habitatione grauarent**.

Vertaling: Hij spreekt over de tien stammen die, onlangs gevangen genomen door de Assyriërs, gekweld werden* naar hun gebieden (dwz van de Assyriërs) vanuit de woonplaats van hun eigen bodem.

Verklaring: Hier is duidelijk een contrast tussen “hun eigen land” en de gebieden van de Assyriërs. Het gevangenschap nam hen weg van hun woonplaats, waardoor ze niet naar hun eigen land gingen, maar naar dat van de Assyriërs.

Categorie: A

~

Glosnummer: **045b15**

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *.i. inna nime fadesin l. it [ind] inna nime ata forcitlaidi*

Vertaling: nml. van de hemelen zelf, of het zijn de hemelen die onderwijzers zijn.

Context: *ADNUNDABUNT CAELI* IUSTITIAM.*

Vertaling: Zij zullen de rechtvaardigheid van de hemel* verkondigen.

Verklaring: Hoewel de *Thesaurus Palaeohibernicus* in vertaling ervoor kiest om *inna nime* als Npl op te vatten ‘de hemelen zelf’, is het waarschijnlijker dat de Oud Ierse glossator een Gpl heeft bedoeld, gebaseerd op het Latijn, dat *caeli* (Gsg) heeft ‘van de hemel’. In dit geval is er wel degelijk een contrast aanwezig binnen de Oud Ierse glos. De glossator twijfelt over de interpretatie van *caeli* en geeft in zijn glos twee mogelijkheden. Daarbij contrasteert hij duidelijk tussen twee partijen van wie hij het onduidelijk vindt wie de rechtvaardigheid verkondigt/onderwijst: “de hemelen” of “zij”.

Categorie: A

~

Glosnummer: **046d15**

Vorm: *fadessin*, 3sg m

Oud Iers: *afuroissestar .i. duarbaid anoibi fadessin quando dixit innocentes et recti*

Vertaling: toen hij getuigde, nml. hij toonde zijn eigen heiligheid, *dixit innocentes et recti*

Context: *QUIA SUSTENI TE, DOMINE. uereconde commemorat amicorum innocentiam de sua honestate confessus**, *nonuerat siquidem lege monitus desimilium sodalitates horrere.*

Vertaling: OMDAT IK U HEB ONDERSTEUND, HEER. waarschijnlijk noemt hij de onschuld van vrienden terwijl hij van zijn eigen eerzaamheid getuigde*, want hij had immers geleerd, door de wet onderricht, om omgang met ongelijksoortigen (= niet-vrienden) te verafschuwen.

Verklaring: Al sprekende over de onschuld van zijn vrienden, toont het feit dat hij dit zegt zijn eigen heiligheid. Hier is een contrast aanwezig tussen het spreken over een goede eigenschap van zijn vriend, waardoor zijn eigen (en niet die van de vriend) goede eigenschap, namelijk zijn heiligheid, getoond werd. Dus ook hier is *fadessin* contrastief gebruikt.

Categorie: A

~

Glosnummer: **051b16**

Vorm: *fadessin*, 3pl

Oud Iers: .i. *fadessin*

Vertaling: nml. (van) henzelf

Context: *NOLITE FI[E]RI usque INTELLECTUS. qui in rectum non iudicio*, sed correptione et castigatione, ducuntur.*

Hierboven is een stuk van psalm 31 geparafraseerd. Men duidt op het stuk psalm vanaf *nolite* tot *intellectus*. De volledige regel van de psalm luidt als volgt²⁵: *Nolite fieri sicut equus et mulus: quibus non est intellectus*. Dat is het Latijn dat Schrijver als volgt vertaalt:

Vertaling: WEES NIET ALS EEN PAARD, ALS EEN MUILEZEL, DIE GEEN VERSTAND HEEFT. Die niet tot het juiste worden geleid door oordeel(kundigheid)*, maar door correctie en geseling.

Verklaring: De glos verwijst met henzelf naar het paard en de muilezel die beiden niet over enige oordeelkundigheid beschikken. De oordeelkundigheid van deze dieren wordt uitgezet tegenover degene die correctie en geseling uitoefent. In het licht van de context is er dus sprake van een contrast tussen “henzelf” (de dieren) en een “corrector”.

Ofschoon de corrector niet expliciet genoemd wordt, worden wel de correctie en geseling genoemd. Deze zouden op zichzelf al het contrast kunnen vormen met “henzelf” ware het niet dat ook deze dingen niet over oordeelkundigheid beschikken. De glos staat daarom in contrast met de persoon die de correctie en geseling toepast.

Categorie: A

~

Glosnummer: **051c27**

Vorm: *fadessin*, 3sg n

Oud Iers: .i. *indnime fadessin*

Vertaling: nml. van de hemel zelf

Context: *UERBO DOMINI usque SUNT. idioma Ebrorium est plurali numero pro singulari uti. ideo hic “eorum,” non “eius,” possuit. uirtus autem caelorum* uel ipsa firmitas elimenti uel ornatus astrorum;*

²⁵ R.L. Jr. Conte, *The Sacred Bible: The Book of Psalms* (2009) http://www.sacredbible.org/studybible/OT-21_Psalms.htm, #31.

Dit stuk maakt onderdeel uit van Psalm 32 en leest in zijn volledigheid²⁶: *Uerbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis uirtus eorum.*

Vertaling: DOOR HET WOORD VAN DE HEER ZIJN DE HEMELN GEMAAKT; EN DOOR DE GEEST VAN ZIJN MOND HEEL HUN LEGER. Het is eigen aan het Hebreeuws om een meervoud in plaats van een enkelvoud te gebruiken. Daarom heeft hij hier 'eorum' en niet 'eius' gezet. Dus de rechtvaardigheid van de hemelen* (is) of de kracht van het element of de pracht van de sterren.

Verklaring: Om een categorie toe te kunnen kennen, moeten een paar zaken verduidelijkt worden. In dit stuk gaat het over hoe God door zijn Woord de hemelen maakte en dat de geest van zijn mond het leger (de kracht) van de hemelen maakte. Vervolgens gaat het over de rechtvaardigheid van de hemelen, dus gaat het niet meer over de kracht van God, maar over iets dat de hemelen eigen is, namelijk de rechtvaardigheid. Om dit contrast aan te geven wordt gebruik gemaakt van *fadesin*: het is niet van God, maar van de hemelen zelf.

Categorie: A

~

Glosnummer: **066d13**

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *.i. fadesin*

Vertaling: nml. hun eigen

Context: *ET TRANSFERANTUR MONTES. reges qui eminent exercitui. subauditur: in regione mea**.

Thesaurus Palaeohibernicus oppert²⁷ in een note dat de glos waarschijnlijk bij *mea* hoort, hoewel de glos in het manuscript bij *exercitui* staat.

Vertaling: EN (OOK AL) WORDEN BERGEN VERPLAATST. koningen die uitsteken boven het leger. Bedoeld wordt: in mijn land.

Verklaring: De glossator wil wederom het verschil aangeven tussen de commentator en de psalmist. Het Latijnse commentaar doelt op het land van de psalmist en het Iers verduidelijkt dit door er "hun eigen" van te maken. Dat geeft duidelijker aan dat het niet het land is van de commentator, omdat hij in het enkelvoud aangeduid zou zijn, maar dat van de psalmist. David heeft namelijk wel landgenoten die relevant zijn. Ook hier wordt dus een contrast bedoeld.

Categorie: A

²⁶ Conte, R.L. Jr. 2009: #32.

²⁷ Stokes, W. & J. Strachan 1901-3: 225 n4.

~

Glosnummer: **068b03**

Vorm: *fadisin*, 2pl

Oud Iers: *.i. amal nibad atrab ñ duib fadisin acht bid arecein nusgabtis* [leg. *nusgabthae*]

Vertaling: nml. alsof het onderkomen niet aan jullie zelf was maar dat het was genomen met geweld.

Context: *sic domus praeter opinionem urbis liberatae possedebitis quasi occupaueritis magis ciuitatem quam retinueritis**;

Vertaling: Dus anders dan de (gebruikelijke) mening van een bevrijde stad, zullen jullie de huizen (met geweld) in bezit nemen, alsof jullie veeleer een stad bezet hebben dan met succes verdedigd hebben*.

Verklaring: De context spreekt hier over een bevrijde stad, waarbij de inwoners hun huizen met geweld terug in bezit nemen. De manier waarop wordt in de Oud Ierse glos vrijwel hetzelfde beschreven als het in het Latijn wordt gezegd. Het contrast in de zin is dat het onderkomen niet “aan jullie zelf” was, dus “jullie eigendom” was, maar dat het met geweld in bezit was genomen en dus afgenomen werd van “iemand anders”.

Categorie: A

~

Glosnummer: **072c14**

Vorm: *fadesin*, 3pl

Oud Iers: *doib fadesin*.

Vertaling: aan henzelf

Context: *QUONIAM DISSIPAVIT OSSA EORUM. hominum sibi* placentium, Rapsacis scilicet, qui in gratiam hominum plena iniquitatis uerba depromsit.*

Vertaling: OMDAT HIJ (GOD) HUN BOTTEN (VAN DE VIJANDEN) HEEFT VERSTROOID. (de botten) van mensen die zichzelf* vleien, dwz. (van) Rapsacis, die om de welwillendheid van de mensen te krijgen woorden vol onrechtvaardigheid heeft gesproken.

Verklaring: De Ierse glos vertaalt het Latijnse *sibi* (Dpl) ‘zichzelf’, maar de Latijnse vorm kan ook een Dsg ‘hemzelf/haarzelf’ zijn, een enkelvoud waarmee God bedoeld zou kunnen worden. Omdat het Latijn op twee contrasterende manieren op te vatten is, wordt de betekenis verduidelijkt door de glossator. Het contrast is de betekenis ‘henzelf’ (Dpl) tegenover ‘hemzelf’ (Dsg).

Categorie: A

~

Glosnummer: **115b10**

Vorm: *fadesin*, 2pl

Oud Iers: *.i. anambaid buidig .i. ní lour lib a ais* [leg. *aisndís*] *hifar crichaib fadisin*

Vertaling: nml. wanneer jullie niet tevreden waren, nml. dat het niet voldoende is voor jullie (het) te vertellen in jullie eigen gebieden.

Context: *non contenti* finibus uestris in externas quoque gentes factorum eius gloriam propagate.*

Vertaling: niet tevreden* met jullie (eigen) land, verkondigt de glorie van zijn daden ook aan buitenlandse volkeren!

Verklaring: De Latijnse context maakt hier het contrast meteen duidelijk. De Oud Ierse glos legt uit waar de ontevredenheid vandaan komt, namelijk dat het niet voldoende is om het in eigen gebieden te vertellen. De Latijnse context geeft de oplossing voor de ontevredenheid: verkondigt de glorie aan buitenlandse volkeren! Het contrast zit dus in “jullie eigen land” tegenover “buitenlandse volkeren (landen)”.

Categorie: A

~

Glosnummer: **121d18**

Vorm: *fadesin*, 3sg m

Oud Iers: *l. nachatuarrad fadesin*

Vertaling: of opdat hijzelf (God) hen (de mensen) niet zou vermoeien

Context: *EXIIT HOMO usque AD UESPERUM. bene labori hominum uespero terminum possuit, ne auara cupiditas dominorum se suosque detereret**.

De volledige Latijnse psalmregel²⁸ is ‘*Exiit homo ad opus suum: et ad operationem suam usque ad vesperum.*’ en deze wordt wederom volledig door Schrijver vertaald.

Vertaling: DE MENS GAAT UIT TOT ZIJN WERK EN NAAR ZIJNEN ARBEID TOT DEN AVOND TOE. Aan het goede werk der mensen heeft hij met de avond een grens gesteld, opdat de hebzuchtige begeerte der meesters hen en de hunnen niet zou afmatten*.

Verklaring: Het contrast is hier tussen “de begeerte der meesters” en “hijzelf (God)”. Een van beide partijen vermoeit de mensen en de glossator geeft “God” als mogelijke optie, waar de Latijnse context de “begeerte der meesters” noemt. Het contrast is duidelijk.

Categorie: A

~

Glosnummer: **133c10**

Vorm: *fadisin*, 3sg f

Oud Iers: *i. huadi fadisin flaith 7 brithemnacht.*

Vertaling: nml. van het zelf (OI. ‘haarzelf’) (is de) heerschappij en rechtspraak

Context: *(IN DOMUM DOMINI IBIMUS usque HIRUSALEM.) subaudi: putas ne ibimus in domum illam... quae pollebat constructione moenium, quae artebatur multitudine populorum, quam concurrentes undique ad festa tribus ornabant pariter et augebant, quam regalis suique generis* et regabat iudicatio et gloria tuebatur, sublimebat auctorias?*

De glos hoort oorspronkelijk bij *regalis*, maar Schrijver oppert dat het mogelijk betrekking heeft op *suique generis* ‘van haar eigen volk’. Deze suggestie houd ik aan.

²⁸ Conte, R.L. Jr. 2009: #103.

Vertaling: Ik heb begrepen: overweeg je of we zullen gaan in dat huis ... dat sterk was door de constructie van de muren, dat samengedrukt werd door een massa volkeren, dat stammen die van overal op de feesten afkwamen evenzeer versierden en vergrootten, dat een koninklijke en inheemse ('van haar eigen volk')* rechtvaardigheid regeerde, glorie beschermde en autoriteit deed glanzen?

Verklaring: De Oud Ierse glos licht toe dat de heerschappij en rechtspraak 'van haar eigen volk is'. De vrouwelijke verwijzing verwijst hier naar 'het huis' dat vooraan in het Latijnse commentaar staat. Alle zinnen die volgen zijn bepalingen bij het huis. Het "inheemse volk" van het huis wordt uitgezet tegenover "een massa (uitheemse) volkeren" en "stammen die van overal op de feesten afkwamen". Er wordt dus een contrastieve nadruk gelegd op de "inheemse" heerschappij, tegenover heerschappij van de "andere volkeren en stammen".

Categorie: A

Overzicht per categorie

Nu alle glossen ingedeeld zijn in een van de drie categorieën kan er een overzicht gemaakt worden van de aantallen. Deze aantallen worden per categorie opgeteld. Er wordt geen onderscheid meer gemaakt tussen direct vast te stellen contrastieve betekenis en contrastieve betekenis die uit de Latijnse context bleek.

Categorie	Glossen	Totaal aantal
A : vastgestelde contrastieve betekenis	020b03, 023c01, 024a17, 030b20,033c17, 034d12, 036a29, 036d16, 045b15, 046d15, 051b16, 051c27, 053b11, 061b11, 066d13, 068b03, 072c14, 074c03, 095a05, 115b10, 121d18, 133c10	22
B: niet vast te stellen	023b10, 024a02, 031b10, 034d07	4
C: vastgesteld onmogelijk contrastieve betekenis	-	0

Tabel 6: De glossen onderverdeeld per categorie.

Gemarkeerd/ongemarkeerd contrast

Nu alle vormen met **de* bekeken en gecategoriseerd zijn, kan ook het tweede deel van de hypothese bekeken en getoetst worden. De hypothese ging ervan uit dat er een gemarkeerd ongemarkeerd contrast bestaat tussen *fadéin* (gemarkeerd) en *féin* (ongemarkeerd). Dit wordt getoetst aan de overige glossen, de glossen die geen **de* bevatten. De definitie van het gemarkeerd/ongemarkeerd contrast die wordt aangehouden, is dezelfde die in het theoretisch kader aan bod is gekomen: een gemarkeerde vorm komt enkel in een specifieke context voor en is minder frequent, een ongemarkeerde vorm kan zowel in de specifieke als in een non-specifieke context voorkomen en komt vaker voor.

Uit de ruim vijftig glossen die overblijven, hoeven slechts twee voorbeelden gekozen te worden om deze hypothese te onderbouwen: een voorbeeld waarin de vorm zonder **de* in contrastieve context voorkomt en een voorbeeld waarbij een contrastieve betekenis niet aanwezig is. Deze voorbeelden geven antwoord op het eerste deel van de definitie, dat de vorm zowel buiten als binnen de specifieke context voor kan komen.

Een voorbeeld waar een contrastieve context zeker niet aanwezig is en ook niet zou kunnen zijn, is de onderstaande glos. Het is meteen duidelijk dat hier een vergelijking wordt gemaakt, wat een contrasterende context onmogelijk maakt.

Glosnummer: 057c05

Oud Iers: *.i. airni fil cumachtae lapecthachu air is chride [leg. airchride] samlaibsom fesin l. ní cumcat ingraim innafirían ciatchobrat maniscomairlecea dia fuammam.,*

Vertaling: nml. want er is geen macht met zondaars want het (macht) is vergankelijk zoals zichzelf, of niet in staat tot het vervolgen van de rechtschapenen, hoewel zij het willen, als God hen niet toestaat (te komen) onder hun juk.

Nu er bevestigd kan worden dat *féin* een niet contrastieve betekenis kan hebben, moet er gekeken worden naar een glos die juist wel in een contrastieve context voorkomt. Een goed voorbeeld is glos 046d10. Vrijwel dezelfde frase wordt herhaald als in glos 095a05, die als voorbeeld diende om de contrastieve betekenis uit te leggen: dat het niet aan God is dat zij de overwinning toeschrijven, maar aan hun eigen kracht.

Glosnummer: 046d10

Oud Iers: *.i. co nis nerbtas .i. is in miscuis cloín asmeir dorigensat assir huare nach dudia duairilbset forb[r]jisiud innaniudae acht is dianeurt fessin*

Vertaling: nml. zodat zij hen niet vertrouwden, nml. het is het onredelijk haten dat hij zegt dat de Assyriërs deden, omdat zij het verslaan van de Joden niet aan God toeschreven, maar aan hun eigen kracht

Naast deze glos zijn er vele andere glossen die een vorm zonder **de* bevatten waarvan vast te stellen is dat ze in contrastieve context voorkomen.

Het tweede deel van de definitie stelde dat gemarkeerde vormen vaak minder frequent zijn dan ongemarkeerde vormen. In de Milaan glossen is dit ook zeker het geval. Er zijn 82 vormen van *féin* te vinden verspreid over alle glossen. Hiervan bevatten 26 vormen het partikel **de* en dus zijn er 56 vormen die het partikel ontberen. Procentueel betekent dit een verdeling van 32%-68%. Ook dit deel van de definitie klopt.

Conclusie

Nu alle glossen uit het corpus geanalyseerd en gecategoriseerd zijn en het gemarkeerd/ongemarkeerd contrast onderzocht is, kunnen er conclusies getrokken worden. De hypothese bestaat uit twee afzonderlijke delen die getoetst moesten worden om het geheel aan te kunnen nemen of verwerpen: in de eerste plaats de contrastieve betekenis van de vormen met het partikel **de* en in de tweede plaats het gemarkeerd/ongemarkeerd contrast tussen de vormen *féin/fadéin*.

Alle vormen met het partikel zijn onderzocht en ingedeeld in een categorie. Van de vormen in categorie A was met zekerheid vast te stellen dat zij een contrastieve betekenis hadden. Categorie B vormde een categorie waarin de glossen vielen waarvan niet vastgesteld kon worden of de contrastieve betekenis aanwezig was of niet. Categorie C was bedoeld voor de glossen waar een contrastieve betekenis uitgesloten was.

De meerderheid van de 26 glossen met een vorm met **de* kon ingedeeld worden in categorie A. Dit is het geval gebleken met 22 glossen: 020b03, 023c01, 024a17, 030b20, 033c17, 034d12, 036a29, 036d16, 045b15, 046d15, 051b16, 051c27, 053b11, 061b11, 066d13, 068b03, 072c14, 074c03, 095a05, 115b10, 121d18, 133c10. Het is een aanzienlijk aantal glossen dat uiteindelijk in deze categorie is beland en zij dragen allemaal bij aan het onderbouwen van de hypothese.

De overige 4 glossen zijn in categorie B geplaatst. Opgesomd zijn dit glossen: 023b10, 024a02, 031b10, 034d07. Hoewel deze categorie niet bijdraagt tot het onderbouwen van de hypothese, kan deze categorie de hypothese ook niet weerleggen. Er is nu eenmaal in sommige gevallen niet te zeggen wat de glossator bedoelde op het moment dat hij de vorm neerschreef. Daarom kan over de glossen uit deze categorie weinig tot niets gezegd worden met betrekking tot een eventuele contrastieve betekenis.

Uiteindelijk is categorie C in het geheel niet benut. Er was geen enkele glos waarbij gezegd kon worden dat een contrastieve betekenis niet mogelijk was. Er is daardoor geen bewijs tegen de hypothese gevonden.

Aangezien er zoveel bewijs voor de hypothese is en geen enkel bewijs tegen, kan er uitspraak gedaan worden over de juistheid van de hypothese. Uit het onderzoek kan geconcludeerd worden dat er ontegenzeggelijk een contrastieve betekenis aanwezig is in de vormen met het partikel **de*. Dat deze niet in alle gevallen bevestigd kan worden, maakt niet uit voor de geldigheid van de hypothese. We kunnen er op basis van de gegevens vanuit gaan dat een vorm van *fadéin* in de Milaan glossen altijd een contrastieve betekenis heeft.

Nu de aanwezigheid van de contrastieve betekenis geconcludeerd is, kan er een uitspraak gedaan worden over het veronderstelde gemarkeerd/ongemarkeerd contrast. De vormen *féin* en *fadéin* vertonen inderdaad het veronderstelde contrast en voldoen daarmee aan het eerste deel van de definitie. *Fadéin* komt alleen in een contrastieve context voor, *féin* komt zowel in contrastieve als niet contrastieve contexten voor. Het tweede deel van de definitie, dat gaat over de frequentie van voorkomen van de vormen, is ook eenvoudigweg te controleren. Van de 82 vormen die totaal aan werden getroffen in de Milaan glossen waren er 26 vormen van *fadéin*, tegenover 56 vormen van *féin*. Dit levert een verdeling op van 32% *fadéin* en 68% *féin*. De vormen met **de* zijn dus een stuk minder frequent dan de vormen zonder **de*. Beide delen van de definitie zijn dus bevestigd en er kan dan ook geconcludeerd worden dat er een gemarkeerd/ongemarkeerd contrast bestaat tussen *fadéin* en *féin*.

De algehele conclusie is dan ook dat de volledige hypothese aangenomen kan worden. Er bestaat een verschil tussen de vormen uit het dubbele paradigma van *féin*. Het verschil zit in de gemarkeerdheid van de vormen van *fadéin* in tegenstelling tot de ongemarkeerde vormen van *féin*. Het verschil is dat *fadéin* enkel in de context van een contrastieve betekenis voor kan komen, terwijl *féin* zowel in contrastieve als niet contrastieve contexten gebruikt

kan worden. Schrijvers tentatieve hypothese is daarmee getoetst en juist bevonden op het gebied van de Milaan glossen.

De werkwijze die gehanteerd is voor dit onderzoek is gemakkelijk nogmaals toe te passen op een ander corpus, wat gelijksoortige resultaten op zou moeten leveren. Het enige punt waarop het af zou kunnen wijken is de interpretatie van de al dan niet contrastieve betekenis van de glossen. Vaak vereist het ofwel enig doordenken of bredere kennis om een definitieve uitspraak te kunnen doen. Daarom is het belangrijk bij het herhalen van dit onderzoek dezelfde definitie aan te houden voor het vaststellen van een contrastieve betekenis.

Voor meer duidelijkheid zal het in de toekomst zaak zijn om verder te kijken dan deze glossen en te onderzoeken of de hypothese ook toepasbaar is op andere bronnen alsook in een later stadium van het Oud Iers te onderzoeken of het verschil tussen alle vormen van *féin* nog bestaat en uit te zoeken wanneer dit verschil precies ophoudt te bestaan. Er is dus nog voldoende onderzoek te doen op het gebied van alle vormen van *féin*. De betekenis en beschrijving van *féin* in de DIL zullen echter gewijzigd moeten worden: er is wel degelijk een aantoonbaar verschil tussen de vormen van *féin*.

Bronnen

Bolinger, D., *Aspects of Language* (New York, NY, etc.: 1968).

Conte, R.L. Jr. *The Sacred Bible: The Book of Psalms* (2009)

http://www.sacredbible.org/studybible/OT-21_Psalms.htm, bezocht 19-06-14.

Greene, D., ‘Varia ii.4. *fa-deisin* ‘himself’’, *Ériu* 21 (1969), 93-4.

Matthews, P.H., *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics* (2 ed.) (Online 2007).

McColl Millar, R., *Trask’s Historical Linguistics* (Londen 2007).

Pedersen, H., *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen II* (Göttingen 1913).

Quin, E.G. (ed.), *Dictionary of the Irish language*, compact edition (Dublin 1983).

Schrijver, P., *Studies in the History of Celtic Pronouns and Particles* (Maynooth 1997).

Stokes, W. & J. Strachan, *Thesaurus Palaeohibernicus* (Cambridge 1901-3).

Strachan, J., *Old-Irish paradigms: and selections from the Old-Irish glosses* (Dublin 1949).

Thurneysen, R., *A grammar of Old Irish*, revised and enlarged ed., vert. D.A. Binchy en O. Bergin (Dublin 1946).

Griffith, A. , *A Dictionary of the Old Irish Glosses: in the Milan Codex Ambrosianus C 301 inf.* (2011) http://www.univie.ac.at/indogermanistik/milan_glosses.htm, bezocht 23-06-14.

Afkortingen

DIL: Quin, E.G. (ed.), *Dictionary of the Irish language*, compact edition (Dublin 1983).

GOI: Thurneysen, R., *A grammar of Old Irish*, revised and enlarged ed., vert. D.A. Binchy en O. Bergin (Dublin 1946).